

Іван Монолатій

Чи була стратегія національної безпеки Західноукраїнської Народної Республіки (Західної Области УНР)?

Не секрет, що кожна зріла держава опрацьовує і реалізує завдання своїх безпеки і розвитку, зокрема дві основоположні стратегії – стратегію національної безпеки і стратегію розвитку. А що діяльність держави як особливого актора політики спрямована зокрема й на здійснення певних функцій у царині національної безпеки (місія – стратегічні цілі – стратегія – засоби), проектування її стратегії безпеки є важливою складовою синтетичних мір потенціалу.

Будь-яка стратегія, довготривала чи короткотривала, вимагає чітко окреслених цілей і засобів для їх досягнення. Згідно з «класичними» підходами неодмінними складниками тут мусять бути Збройні сили, багатство держави (фізичні блага і фінансові активи, навички, уміння) та її союзники. До цієї «класичної» тріади модерний світ додав четвертий складник – громадську думку, натеper представлену в глобальній комунікації – від періодики (друкованої і електронної) через радіо й телебачення, до інтернету.

У досліджуваному нами хронотопі «велика» стратегія, як зазначає британський аналітик, Сер Майкл Говард, покладалася, з одного боку, на можливості загальної мобілізації, розробку національних багатств, промислового потенціалу та робочу силу, а з другого – на співпрацю з союзниками і/або, там, де це було можливим, з нейтральними державами задля реалізації національної політики під час війни¹. Свої міркування вчений доповнює цитатою військового історика, Сера Ліддела Гарта: «У час, коли горизонт стратегії обмежений

¹ M. Howard, *Grand Strategy in the Twentieth Century*, „Defence Studies”, Spring 2001, Vol. 1, No. 1, p. 1.

через війну, велика стратегія дивиться вперед, на мир, що наставатиме опісля [війни. – І. М.]»².

Натомість, якщо мовити про національну стратегію, її сенс полягає, згідно з концепцією Рея Клайна, у тому, що вона обіймає кожен аспект життя людини, виходячи поза ті рамки, якими, зазвичай, стратегія обмежується лише військовим контекстом. Саме тому, на його думку, варто послуговуватися поняттям «метастратегія». Воно включатиме політичні, економічні, технологічні, військові, психологічні і моральні сили держави, яка хоче максимально реалізувати свої завдання в часи миру і війни³.

Відтак проектування стратегії національної безпеки на прикладі потенціалу ЗУНР–ЗОУНР слід почати зі з'ясування того, чи мала західноукраїнська державність 1918–1923 рр. яку-небудь національну стратегію, поділивши її на час війни на Галичині (1918–1919 рр.) і час миру – поразки ідеї самостійної «Галицької держави» справи на міжнародній арені (1919–1923 рр.).

Про перший епізод – стратегію національної безпеки під час польсько-української війни за Галичину, зокрема бої у Львові 1–21 листопада 1918 р., – свідчать як спогади безпосередніх учасників подій, так і деякі інтерпретації військових експертів.

Спершу, 19 листопада 1918 р. стверджувалося, що «за час боротьби за столицю західно-українських земель спонтанічний, може не зовсім скоординований зрив нашого війська прибирає щораз то більш сплочений, упорядкований характер так під оглядом організації, *стратегічних організацій, стратегічних рухів* (письмівка моя. – І. М.), як і заокруглювання організаційних форм, зміста, поширювання формацій»⁴.

Про специфіку стратегії українських захисників Львова у листопаді 1918 р. свідчить О. Кузьма у своїх спогадах: «стратегічним імперативом було – *скоротити і випростувати фронт* (тут і далі письмівка моя. – І. М.), щоби тим чином зміцнити боєву лінію і добути потрібні резерви. Могло це статись тільки коштом противника, а саме зрізанням його фронтових крил»⁵. Він же й підсумовує: «До воєнних ділань, що були природною консеквенцією перевороту (Листопадового чину. – І. М.), не стало ні вмілого стратегічного й організаційного

² *Ibidem.*

³ Zob. R.S. Cline, *The Power of Nations in the 1990s: A Strategic Assessment*, Lanham, MD 1994, p. 5–6, 116–118, 127.

⁴ *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах.* Керівник роботи і відповідальний редактор Олександр Карпенко. Т. 4: Збройні сили у боротьбі за свободу, незалежність, соборність. Укладачі: Олександр Карпенко, Катерина Мищан. Івано-Франківськ 2008, с. 85 (док. № 58).

⁵ О. Кузьма, *Листопадові дні 1918 р. Із шкіцями*, Нью Йорк 1960, с. 280.

проводу, ні потрібної військової сили, ні співпраці краю. [...] до *стратегічного успіху забракло* йому (Гнатіві Стефаніву. – І. М.) *військової сили*»⁶. Падіння українського Львова після 21 листопада 1918 р. Олександр Стефанович пояснював зокрема й тим, що «важким блудом було ото, що переводячи державний переворот у Львові при помочи таких військових відділів, *не оглянулись наші люди завчасу за фаховими стратегіками* (письмівка. – І. М.), котрі взяли би від самого початку воєнне діло в свої руки і его уміло вели»⁷.

Услід за ними й М. Колодзінський невтішно виснував: «Перші початки УГА мали революційний характер [...] якщо думали здобути своїми силами здобути Львів й перенести війну в Польщу. Так і бачиться, що в усіх операціях під Львовом команда УГА намагалася, щоб усе те виглядало поважно й прилично, як водиться в Європі. Здається, що ціла та облога Львова була роблена більш для мирової конференції»⁸. А вдивляючись у майбутнє, згадавши Чортківську офензиву, він твердив: «Ми хочемо виграти ту війну (майбутню, «велику й жорстоку війну, яка зробить нас володарями Східньої Європи») стратегічно, а не тільки тактично»⁹. Вочевидь, так він підкреслював тактичний, а стратегічний, характер національно-визвольної боротьби 1918–1919 рр.

З огляду на це, зауважмо цікаве спостереження О. Думіна: «Наша суспільність інстинктивно відчуває, що наш визвольний здвиг 1914–1921 рр. це її історія епоха, яку сміло можна поставити побіч історичного творива Богдана Великого, що наша недавня визвольна війна, це те вижидане Франком „діло“, яке виявило українського народу „сил безмірність“ (письмівка моя. – І. М.), яке винесло його до вершин заповітних мрій власної державности»¹⁰.

Фактично, на підставі величезної документальної спадщини того часу, слід попередньо виснувати, що стратегія в цілому і зокрема стратегія національної безпеки ЗУНР–ЗОУНР (про наявність якої можна і потрібно дискутувати) розумілася, з огляду на постійні загрози воєнного часу, надто вузько: *виключно як потенціал Збройних сил* – Галицької Армії. У цьому твердженні проникливим

⁶ *Ibidem*, с. 434.

⁷ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах. Керівник роботи і відповідальний редактор Олександр Карпенко. Т. 1: Листопадава 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР / Укл. Олександр Карпенко, Катерина Мицан. Івано-Франківськ 2001, с. 279 (док. № 110).

⁸ М. Колодзінський, Українська воєнна доктрина. Частина перша. Торонто 1957, с. 50.

⁹ *Ibidem*, с. 54.

¹⁰ О. Думін, Історія Легіону Українських Січових Стрільців 1914–1918. 3 99 світлинами і 23 схемами. Львів 1936, с. IX.

був Віктор Курманович: «Для стратегічних рішень військового проводу міродатним є: власне і вороже положення, як теж і політичні відносини»¹¹.

Показовою була тут власне стратегія УГА, що її Л. Шанковський охарактеризував так: «Війни, в яких боровся галицький стрілець, належали без сумніву, до категорії воєн „оборонних” і „справедливих”. Проти Польщі війна велася в обороні країни, яка визначилась національно й державно. [...] У війні проти Польщі політичні й воєнні цілі Галицької Армії формулював [...] галицький уряд. У цьому ділі він керувався *партикулярними галицькими інтересами, без уваги на стратегію загальноукраїнської боротьби* (письмівка моя. – І. М.)»¹². Відтак після вимушеного переходу галицького війська на Наддніпрянщину ця стратегія змінилася, про що згадував Яромир Дяків: «Найменше виглядів з поміж усіх можливостей мав похід на Східну Галичину. При таких боевм стані УГА, не можна було й думати про наступ. [...] Ніяке командування, а тим менше польське, не дозволило б на се, щоб у воріт його краю готовився ворог до наступу. Неминучим вислідом сього бувби удар Поляків на УГА, ще в часі її приготувань. Колиб УГА, для свого відсвіження посунулась далі на Велику Україну, щоб тим самим розширити між собою й Поляками охоронну полосу, то виринали само з себе питання: куди, в напрямі Києва, чи Одеси?»¹³.

Однак підсумувати цей перший епізод (не)існуючої стратегії національної безпеки у 1918–1919 рр. не можна повною мірою словами О. Кузьми: «почування власного знесилення при одночасній безсильности свого противника»¹⁴.

Тому-то для більш-менш зрозумілої оцінки важливим тут будуть показники потенціалів національної безпеки (BN): «оборонного» (PO) і «агресивного» (PA), що їх запропонував польський вчений-міжнародник Мірослав Сулек¹⁵. На його думку, потенціалом «загроз» (PZ) буде міра небезпек – різниця цих протилежних потенціалів:

$$PZ = PA - PO$$

З огляду на це, станом національної безпеки (BN) вважатиметься ситуація, коли потенціал загроз (PZ) не перевершуватиме оборонний потенціал (PO):

$$PZ \leq PO \rightarrow BN$$

¹¹ В. Курманович, Відворот УГА за Збруч. Сторінка з нашої історії, [w:] *Українська Галицька Армія у 40-річчя її участі у Визвольних змаганнях (Матеріали до історії)*. Вінніпег 1958, s. 445.

¹² Л. Шанковський, Українська Галицька Армія. Воєнно-історична студія, Вінніпег 1974, s. 61, 63.

¹³ Я. Дяків, Стратегічне положення УГА, по переході через Збруч літом 1919 р., [w:] *«Український скиталець»* Wien 1923, № 6 (28), с. 14.

¹⁴ О. Кузьма, *Листопадові дні 1918...*, *op. cit.*, с. 321.

¹⁵ Zob. M. Sulek, *Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2004, s. 117–118.

Відтак, по-перше, потенціал «загроз» є станом, що виникає з нерівноваги оборонного і агресивного потенціалів. По-друге, потенціал «загроз» переважатиме потенціал «оборонний», держава перестане бути безпечною і наражатиметься на втрату тих цінностей, яких боронить (наприклад, суверенітет). По-третє, потенціал «загроз» переважатиме потенціал «оборонний» у випадку, коли потенціал «агресивний» матиме над потенціалом «оборонним» подвійну перевагу.

Відносною мірою загрози й номінальним *показником загрози* (z_n) для безпеки буде:

$$z_n =$$

Хоча показник загрози завжди слугуватиме формальним порівнянням щодо потенціалу безпеки, варто, у контексті студій над потенціалом ЗУНР–ЗОУНР віднайти кількісні показники вище згаданих потенціалів. Звісно, їх потрактування з вище озвучених позицій, буде умовним і прямо залежатиме від того, які саме приклади використовуватимуться (людський потенціал, озброєння тощо).

Перший з них, *оборонний потенціал*, яким володіли українці, скажімо під час листопадових подій 1918 р. у Львові, станом на 21 листопада складався, за інформацією О. Кузьми, з 3305 осіб «боевого стану», у т. ч. 120 старшин, 3185 стрільців (за даними Олександра Дедика – 127 старшин і 3404 стрільців, разом 3531 особа)¹⁶. Щодо чисельності поляків, як повідомляє О. Дедик, того ж самого дня нарахували 246 офіцерів і 3272 вояків, а також 1954 особи, здатних до служби без зброї – разом 5472 особи (за даними О. Кузьми – 469 старшин і 4404 стрільців «боевого стану»)¹⁷. Колізією у підрахунках людського потенціалу є й те, що, згідно з тогочасними підрахунками, польські війська у Львові нараховували «кругло 6.700 людей», а українські – «кругло 4.700 людей». Перевагу в дві тисячі осіб, О. Кузьма пояснював й тим, що один польський офіцер припадав на 8 вояків, а український – на 28 вояків¹⁸. Вочевидь сьогодні такі підрахунки вимагають уточнення.

Необхідною умовою з'ясування оборонного потенціалу є й мобілізаційна готовність і матеріальне забезпечення сторін воєнно-політичного конфлікту. Зокрема Л. Шанковський вважав, що до Галицької Армії могли мобілізувати 180 тис. осіб при 285 тис. осіб, що могли підлягати мобілізації¹⁹. На початку

¹⁶ О. Кузьма, *Листопадові дні 1918...*, *op. cit.*, с. 394, табл.; О. Дедик, *Бої у Львові 1–21 листопада 1918 року*. Частина II. Львів 2020, с. 95, табл.

¹⁷ О. Дедик, *Бої у Львові...*, *op. cit.*, Частина II, с. 150, додаток 11 (3); О. Кузьма, *Листопадові дні 1918...*, *op. cit.*, с. 393.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Л. Шанковський, *Українська Галицька Армія...*, *op. cit.*, с. 25.

грудня 1918 р. українське військо нараховувало у «бойовому стані» 15 тис. осіб, а у березні мобілізували 126 тис. осіб²⁰. Слабким було й матеріальне забезпечення ГА: кількість військових складів, залишеними австро-угорським військом, якими диспонували українці, коливалася, за різними підрахунками, від 14 до 7, але й військового майна тут було обмаль²¹.

Натомість польське військо наприкінці листопада 1918 р. мало, згідно зі студією Юзефа Сопотницького, 20 тис. вояків, а вже наприкінці квітня 1919 р. – 60 тис. осіб²². Чисельність польського війська, зокрема у «бойовому стані», постійно зростала: з 23 тис. осіб (15 січня 1919 р.) до 203 264 осіб (15 серпня 1919 р.)²³.

Зауважмо: сьогодні майже неможливо стверджувати про схильність потенційного об'єкту агресії до оборони своїх інтересів, адже йдеться про використання збройної сили. А що йдеться тут про її зовнішній вимір – розбудову системи оборони – через участь у конфлікті союзників (до уваги не беремо дипломатичні й військові місії), у випадку українців на Галичині 1918–1919 рр., вони залишалися на одинці зі своїм ворогом – поляками. Натомість останні такого союзника у постаті Антанти, зокрема постачання нею людських ресурсів і озброєння, мали.

Потенціал другий – *агресивний* – на підставі його сучасного розуміння неможливо адекватно оцінити. Скажімо точний підрахунок кількості і видів зброї, якою власне чинили агресію сторони конфлікту 1918–1919 рр. не лише задля оборони, а й фізичного знищення противника, сьогодні буде майже неможливим.

З-поміж важкого озброєння, яке застосували під час боїв за Львів, відомо, що українці мали 11 гармат, поляки – 18²⁴. Відомо, що на початку грудня 1918 р. ГА мала 40 гармат і 7–9 тис. одиниць ручної вогнепальної зброї (гвинтівки, карабіни тощо)²⁵. У квітні 1919 р. польське військо мало 100 гармат і 5 бронепотягів, у червні того ж року – 150 гармат і знову-таки 5 бронепотягів²⁶. Про разючу різницю в озброєнні може свідчити і такий факт: у грудні 1918 р. одна з оперативних груп українського війська у сутичці з поляками

²⁰ *Idem*, Українська Галицька Армія (УГА), [w:] *Енциклопедія Українознавства*. Словникова частина. Т. 9, Париж – Нью-Йорк 1980, с. 3344, 3345.

²¹ *Idem*, Українська Галицька Армія. Воєнно-історична студія, с. 27.

²² J. Sopotnicki, *Kampanja polsko-ukraińska. Doświadczenia operacyjne i bojowe. Z 12 szkicami*, Lwów 1921, с. 13.

²³ Л. Шанковський, *Українська Галицька Армія...*, *op. cit.*, с. 30.

²⁴ О. Кузьма, *Бої у Львові...*, *op. cit.*, с. 395.

²⁵ Л. Шанковський, Українська Галицька Армія (УГА), [w:] *Енциклопедія Українознавства*. Словникова частина. Т. 9, с. 3344; Антін Крезуб, *Нарис історії українсько-польської війни 1918–1919*, Львів 1933, с. 59.

²⁶ J. Sopotnicki, *Kampania polsko-ukraińska...*, *op. cit.*, с. 13.

нараховувала 800 одиниць зброї проти 2200–2300 од. у противника, або того ж місяця баланс у володінні зброєю під час ще однієї сутички був такий: 600–700 од. в українців і 2400 – у поляків²⁷.

Про фактичний агресивний потенціал як наслідок оперативної ініціативи польського війська на Галичині свідчити можуть й наслідки двох перших місяців польсько-української війни (12 листопада – 12 січня 1919 р.). Адже, як показують відомості Л. Шанковського, у 46-ти операцій лише у 20-х українці мали успіх²⁸.

Простої і швидкої відповіді про наявність агресивного потенціалу не передбачає й кількість українського й польського війська, скажімо, станом на червень 1919 р., адже підрахунки є різними. Зокрема бойовий стан польської армії 28 червня 1919 р. нараховував 36 613 багнетів, 2 144 шабель, 797 кулеметів і 207 гармат проти 24 400 багнетів, 400 шабель, 376 кулеметів і 144 гармат української армії²⁹ (як зауважував Л. Шанковський, «багнети» – кількість бійців стрілецьких сотень, які ведуть піший бій; «шаблі» – кількість бійців кінних сотень, що ведуть кінний бій³⁰). Однак станом на 11 липня того ж року бойовий стан був дещо іншим: у поляків – 39 537 багнетів, 837 кулеметів і 204 гармати; в українців – 22 360 багнетів, 464 кулеметів і 120 гармат³¹ (відсутні згадки про «шаблі»).

Можна припустити, що рівень агресії також виражався у втратах убитими польського і українського війська. Для прикладу візьмімо відомості про бої у Львові 1–21 листопада 1918 р. Зокрема, якщо йдеться про поляків, маємо загальну кількість 188 поляків (105 осіб упродовж 1–11 листопада, 83 особи – за 12–21 листопада)³². Такі показники можна проаналізувати ще й так. По-перше, якщо ж візьмемо за основу чисельність польського війська станом на 11 листопада 1918 р. (5094 особи) і 105 вбитих³³, побачимо, що це складало 2,06% втрат. По-друге, станом на 21 листопада 1918 р. було 5472 особи, які належали до польського війська і 83 особи убитих³⁴, маємо 1,51 % втрат з польського боку.

У випадку підрахунку втрат українців, як зауважив О. Кузьма, «годі точно означити, а то з недостачі статистичних дат». Згідно його відомостей, «в другому тижні листопада» було приблизно 90 осіб, а «з хвилиною виходу

²⁷ Антін Крезуб, *Українська Галицька Армія...*, *op. cit.*, с. 57, 59.

²⁸ Підраховано за: Л. Шанковський, *Українська Галицька Армія...*, *op. cit.*, с. 111–112, табл. 14.

²⁹ *Ibidem*, с. 169, табл. 17.

³⁰ *Ibidem*, с. 228, пояснення до табл. 18.

³¹ *Ibidem*, с. 169.

³² Підраховано за: О. Дедик, *Бої у Львові...*, *op. cit.*, Частина I. Львів 2018, с. 185, додаток 7 (5); *ibidem*, Частина II. Львів 2020, с. 150, додаток 11 (4).

³³ *Ibidem*, Частина I, с. 185, додаток 7 (4, 5).

³⁴ *Ibidem*, Частина II, с. 150, додаток 11 (3, 4).

українського війська зі Львова» він заокруглює цю кількість до 250 вбитих³⁵. Припустивши, що, у випадку першої цифри, йдеться про баланс боїв 1–11 листопада і, зваживши на чисельність українського війська станом на 9 листопада 1918 р. («бойовий стан» складав 1997 осіб, у т. ч. 87 старшин і 1910 стрільців)³⁶, отримуємо 4,5% втрат з українського боку. Натомість, якщо йдеться про період, який лише умовно можна вважати, керуючись логікою О. Кузьми, «після другого тижня листопада», взявши до уваги чисельність української залоги на 21 листопада (3305 осіб «боевого стану» у т. ч. 120 старшин, 3185 стрільців)³⁷ і, ймовірну цифру в 160 осіб, втрати убитими могли б становити 4,84%.

Щодо достовірності різних відомостей кількісного характеру саме з українського боку доречною буде заувага С. Шухевича про «людський фактор» щодо будь-яких статистичних відомостей, який згадував: «[...] кожний командант був великий егоїст і старався дістати для своїх частин як найбільше доповнення в людях та матеріалі й тому подавав неправдиві звіти про стан своїх частин. Ця хиба, чи прикмета, не була чужа й нашим командантам і тому *звіти про чисельний стан груп не були правдиві* (письмівка моя. – І. М.) [...] Про якусь перевірку станів груп під ту пору не могло бути мови»³⁸.

Насамкінець додаймо і ту важливу обставину, як схильність противника до агресії. Вона пов'язана не лише з конфліктом протиборчих сторін, а й має свою динаміку. Відтак держави-суперниці значно відрізняються здатністю щодо використання різних інструментів конфлікту, зокрема й воєнного потенціалу. Суттєвим прикладом тут завжди є постійна мілітаризація суспільства, економіки і держави загалом. Украй потрібними є забезпечення воєнних потреб і воєнна риторика влади. Чи була мілітаризація українців на Галичині (між іншим, цивільного населення) доконаним фактом – це сьогодні питання, яке, радше, є риторичним. Зокрема не відомо, наприклад, якою кількістю зброї володіли цивільні українці на Галичині. Аналогічною була й ситуація забезпечення воєнних потреб, дещо кращою була воєнна риторика української влади. Її свідченням були постійні звертання до своїх громадян: «Сила лежить в нас самих (письмівка моя. – І. М.). Тільки треба її найти. Сила України в Україні лежить. Зрозуміймо се, щоби не було за пізно»³⁹ (4 травня

³⁵ О. Кузьма, *Листопадові дні 1918...*, *op. cit.*, с. 438.

³⁶ О. Дедик, *Бої у Львові...*, *op. cit.*, Частина I, с. 187, додаток 8 (4).

³⁷ О. Кузьма, *Листопадові дні 1918...*, *op. cit.*, с. 394, табл.

³⁸ С. Шухевич, *Спомини з Українсько-Галицької Армії (1918–1920)*. Частина I, Львів 1929, с. 105.

³⁹ Ударте в дзвін тривоги!, [w:] *„Покутський вістник”*, Колюмја 4.05.1919, № 37, с. 1.

1919 р.) або «з вірою в Тебе, Український Народ, покликали ми Тебе до збруї»⁴⁰ (22 травня 1919 р.).

Другий епізод – спроби визначення стратегії національної безпеки західноукраїнською державою у її «еміграційній» формі, у 1919–1923 рр., коли вона торувала шлях до уявленої, передусім галицькими політиками на вигнанні, «Галицької» держави. Про небезпеки удаваної незалежності Галичини застерігав безпосередній учасник досліджуваних подій М. Лозинський: «Вивісити прапор галицької самостійності [...] було внутрішньою неможливістю [...] було би воно компромітацією української національної свідомості перед міжнародним політичним світом, – компромітацією, яка могла би помститися перше всего на Галичині»⁴¹.

Ще одним підтвердженням того, що стратегія національної безпеки ЗУНР–ЗОУНР ґрунтувалася виключно на потенціалі Збройних сил держави, про що зокрема свідчать «Основи державного устрою Галицької Республіки» (не пізніше 29 квітня 1921 р.): «Галицька Республіка удержує для охорони держави і її границь правильно зорганізовану армію, в разі потреби, на основі загальної військової служби. Частини з цієї збройної сили мож, коли прилюдна безпека і лад в державі є загрожені (письмівка моя. – І. М.), ужити на приказ Президента Республіки, до привернення спокою і ладу внутрі держави»⁴² (розділ XII, артикул 38 «Збройна сила»). Цьому передувало «Устрій державний Західно-Української Республіки (Галицької Республіки)» від 12 квітня того ж року, зокрема артикул 61, який також містив вказівку на «прилюдну безпеку», яку має забезпечити армія держави⁴³. Погодьмося, що в обох випадках йшлося не про національну безпеку в її широкому розумінні, а лише про правопорядок.

А що розширення горизонтів розуміння національної безпеки передбачає не лише військову силу, а й економічні, політичні, дипломатичні, ідеологічні, моральні чи психологічні чинники, важливо подивитися на стратегію безпеки. Вона, з огляду на сучасні інтерпретації теорії і практики міжнародних відносин, окреслює ще й стратегічну культуру, що її узагальнено називають «культурою безпеки».

⁴⁰ Нач. Команда Гал. Армії до Українського Народу!, [w:] „Покутський вістник”, Колюм’я 22.05.1919, № 43, с. 1.

⁴¹ М. Лозинський, Галичина в рр. 1918–1920, Відень 1922, с. 221.

⁴² Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах. Керівник роботи і відповідальний редактор Олександр Карпенко. Т. 2: Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси / Уклад. Олександр Карпенко, Катерина Мицан. Івано-Франківськ 2001, с. 574 (док. № 328).

⁴³ *Ibidem*, с. 563 (док. № 326).

Хоча вперше поняття «стратегічна культура» запропонував американський советолог Джек Л. Снайдер 1977 р.⁴⁴, на початку ХХІ ст. ним окреслюють культуру національної безпеки⁴⁵. Щоправда розуміння стратегічної культури є амбівалентне, позаяк на нього накладаються оцінки, що їх витворює конкретна наукова школа, або ж, у найбільшій мірі, власний досвід дослідника⁴⁶. Саме тому бачення стратегічної культури у політолога, історика, антрополога, психолога, соціолога, військового чи економіста буде завжди різним. Згідно з пропозиціями Романа Кузьняра, в сучасних міжнародних відносинах стратегічна культура виконує такі функції: 1) акумулює ідеї і норми для стратегів і політиків, які висувують стратегам конкретні цілі і завдання; 2) обумовлює сприйняття навколишнього середовища (внутрішньої політики і міжнародної ситуації); 3) пропонує «окуляри», через які відбувається обстеження і оцінка світу і процесів, що у ньому проходять; 4) у її рамках відбувається відбір стратегічних варіантів; 5) зумовлює спроможність мобілізації національних завдань для цілей, визначених стратегією; 6) окреслює межі публічної дискусії про національну безпеку⁴⁷.

В узагальненому вигляді на формування стратегічної культури, яка формується під впливом двох груп змінних – умов міжнародного середовища і національної культури, суттєво впливають історія, традиція, досвід і національна пам'ять. У цьому випадку варто пригадати два типи стратегічної культури. Перший – культура «спільноти торговців» (скерована у бік миру), другий – культура «спільноти вояків» (скерована у бік військової сили з метою підпорядкування або захоплення інших країн).

Спробуємо подивитися на потенціал ЗУНР–ЗОУНР з точки зору стратегічної культури, з'ясувавши, а чи власне її ця українська держава мала. Адже, як висунує Болеслав Бальцерович, концепція стратегічної культури є досконалим механізмом інтерпретації і розуміння стратегічних документів, зокрема стосовно міжнародних організацій. Саме стратегічні документи є тими уявними «окулярами», що дозволяють повною мірою зрозуміти конкретну стратегію, а також ціннісні й світоглядні орієнтації їх авторів⁴⁸.

⁴⁴ J.L. Snyder, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*, RAND Corporation, 1977, pp. 4–7: <http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2005/R2154.pdf>.

⁴⁵ B. Balcerowicz, *Kultura w sferze wojskowości – od kultury strategicznej do zwrotu kulturowego*, [w:] *Kultura w stosunkach międzynarodowych*, t. 1: *Zwrot kulturowy*, red. nauk. H. Scheiber, G. Michałowska. Warszawa 2013, s. 64, przypis 7.

⁴⁶ Zob. A.I. Johnston, *Thinking about Strategic Culture*, „International Security” 1995, Vol. 19, No. 4, pp. 36–43; J. Glenn, *Realism versus Strategic Culture: Competition and Collaboration*, „International Studies Review” 2009, Vol. 11, No. 3, pp. 530–531.

⁴⁷ R. Kuźniar, *Polityka i siła. Studia strategiczne – zarys problematyki*, Warszawa 2005, s. 186–187.

⁴⁸ B. Balcerowicz, *Kultura w sferze...*, op. cit., s. 65.

Для реалізації цього дослідницького задуму варто пам'ятати, що досліджувані події відбувалися під час воєнно-політичного конфлікту і/або були його наслідками, при тому що на них завжди позначалася культура. Зосібна британський військовий історик Джон Кіган вважав, що культура – це вирішальна детермінанта природи війни, спосіб її ведення; культура є рушійним фактором воєн⁴⁹. Інший британський історик Джеффри Паркер висловив таку думку: «Кожна культура створює власне воєнне мистецтво»⁵⁰.

Почати треба з того, що 23 липня 1919 р. у відозві уряду ЗУНР «До всіх культурних народів і їх правителів», переданій за допомогою радіозв'язку, Є. Петрушевич повідомляв, що «рівночасно з тим винищуванням українського племені на його землі йде винищування української культури (письмівка моя. – І. М.)»⁵¹. У ноті УНРади до Верховної ради Паризької Мирної Конференції (ПМК) від 7 серпня 1920 р. зустрічаємо твердження, що «український нарід Східної Галичини [...] своєю культурою зв'язаний він дійсно із Заходом Європи (письмівка моя. – І. М.) [...]»⁵². Однак важко повірити у те, що авторам цього звернення, передусім, йшлося про акцентування на окциденталізмі галичан, а не зовнішньому тлі «прив'язки» до європейського культурного простору. Адже, як свого часу писав О. Кузьма про листопадові дні 1918 р. у Львові, там «станули проти себе [...] дві різні соціальні психіки, сперті на різних традиціях і культурах (письмівка моя. – І. М.)»⁵³. Вочевидь й тому, кожна з культур – українська і польська – мали свої, одмінні стратегічні цілі.

Вже 30 жовтня 1918 р. обіжник міжпартійних організаційних зборів Коломийщини проголошував: «Організуймо всі наші сили до народної оборони і творім нашу українську державу! [...] Всі наші економічні, соціальні і культуральні програми і рахунки переведе наша Українська Державна Рада і прочі законодавні тіла!»⁵⁴. Трохи більше ніж через місяць, у грудні українська преса, згадуючи про історичні українсько-польські антагонізми, їхній класовий характер, апелювала до славного минулого українців й соборницького ідеалу, закликаючи:

⁴⁹ J. Keegan, *Historia wojen*, tłum. G. Woźniak, Warszawa 1998, s. 35–71, 377–382.

⁵⁰ *Historia sztuki wojennej. Od starożytności do czasów współczesnych*, tłum. A. Czarnocki, Warszawa 2008, s. 11.

⁵¹ *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах. Керівник роботи і відповідальний редактор Олександр Карпенко. Т. 5, Кн. 1: Зовнішня політика і міжнародне становище. 1918–1919 рр. / Уклад.: Олександр Карпенко, Катерина Мицан. Івано-Франківськ, 2009, с. 662 (док. № 138).*

⁵² *Ibidem*, Т. 5, Кн. 2, с. 92 (док. № 33).

⁵³ О. Кузьма, *Листопадові дні 1918...*, *op. cit.*, с. 440.

⁵⁴ І. Монолатій, *Місто двох республік і диктатури. Коломийські сцени Української революції*. Івано-Франківськ 2018, с. 41.

«До діла! До зброї! Не сидім по хатах, а спішім лавою на мобілізаційний приказ до міст! Ще тільки оден чин, а ми вольні і щасливі! Ми самі і наші нащадки! До діла! До зброї! – Кличе до нас нещасна скатована Мати. До діла! До зброї! – Кличе до нас Наддніпрянська Україна, що готовить нам підмогу. До діла! До зброї! – Кличе до нас золотOVERхий Київ і горді українські городи: Полтава, Харків, Херсон, Одеса і Кам'янець. До діла! До зброї! – Кличуть до нас з одчаєм сі наші лицарі, що вже місяць потопають в стрільнім димі на вулицях Львова і мліють від втоми. До діла! До зброї! – Благають нас наші діти, що не зродились до кайдан. До діла! До зброї! – Кличуть наші сідоглаві батьки, мами і зстрівожені сестри. До діла! До зброї!»⁵⁵.

Про те, що культура мала чимале значення у польсько-українській війні за Галичину, зокрема й за Львів, свідчили й рядки допису Євгена Яворовського: «Некультурність крайного сорта, заїлість, брутальна жорстокість у дрібниці, патріотично замотиличена загонистість і засліплення – отсе характеристика натури нашого ворога. Отсі всі скандальні прикмети духа крила під собою їх мирна езуїтська маска»⁵⁶.

Не є новиною, що українські газетні дописи досліджуваного хронотопу чітко маркують «своїх» і «чужих», вносячи елементи етноконфліктної взаємодії, яка має ще й ознаки етносоціального конфлікту, суперечностей «неукраїнського» міста і «українського» села: «Чому ж ми, Українці, маємо бути гірші за інші культурні народи світа. Ми народ молодий, що тільки вспів скинути із себе кайдани польсько-жидівської неволі, що вілась глибоко в його тіло та в нас невичерпана живуча сила, що полягає на здорових селянських масах»⁵⁷.

Звісно таких прикладів із тогочасного повсякдення можна було б навести чимало. Проте вони не відповідають на питання, чи була стратегічна культура (культура безпеки) притаманною ЗУНР–ЗОУНР? А чи була здатною українська пропаганда і преса воєнної доби витворити власну стратегічну культуру? Вочевидь, що ні, позаяк сучасники констатували, що «надсилані із запілля, і то в невеликій кількості, газети з переважно партійною, або попросту руйницькою закраскою [...], не могли задовольнити фронтовика, до якого треба було промовляти щирим, вояцьким словом віри в перемогу, а не розхвильовувати його партійною гризнею»⁵⁸.

⁵⁵ До діла! До зброї!, [w:] „Покутський вістник”, Колюмја 4.12.1918, nr 7, с. 1.

⁵⁶ Є. Яворовський, Під Львовом, [w:] „Покутський вістник”, Колюмја 23.01.1919, nr 6, с. 3.

⁵⁷ Дорогі Братя Селяне!, [w:] „Покутський вістник”, Колюмја 9.03.1919, nr 19, с. 3.

⁵⁸ О. Левицький, Пропганда й преса, [w:] *Українська Галицька Армія у 40-річчя її участі у Визвольних змаганнях (Матеріяли до історії)*, Вінніпер 1958, с. 330.

Допомогти тут можуть стратегічні документи, що їх варто поділити на дві великі групи текстів військово-цивільного спрямування: 1) тексти внутрішнього (локального, національного) характеру; 2) тексти зовнішнього (міжнародного) призначення.

У першій групі, це, по-перше, це локальні оголошення, розпорядження і накази. Їхній зміст чітко озвучує головну тему таких публічних документів українською і польською мовами, виданих окружними УНРадами і окружними командами українського війська, – безпеку цивільного населення і військовиків у конкретному населеному пункті⁵⁹.

По-друге, чимало документів 1918–1919 рр. стосуються різноманітних галузей функціонування політичних інститутів і самоврядних органів, не переконують повною мірою, що вони містять ознаки стратегічності, а культури безпеки й поготів. Вочевидь, що такими, з огляду на загальнонаціональне спрямування, могли б бути почасти документи ГА, зокрема збережені, окрім офіційних видань («Вістник Державного Секретаріату Військових Справ», «Стрілець»), ще й у «Деннику Начальної Команди Української Галицької Армії 1919–1920»⁶⁰, однак цей документ є фактичним щоденником подій воєнно-політичного характеру.

Натомість про загальнонаціональний характер формування українського війська свідчать газетні публікації вже у листопаді 1918 р.: «[...] за час боротьби за столицю західно-українських земель спонтанічний, може зовсім не скоординований зрив нашого війська прибирає що раз то більший сплочений, упорядкований характер так під оглядом організації, *стратегічних організацій, стратегічних рухів* (письмівка моя. – І. М.) [...]»⁶¹. Однак про становище українського війська 1919 р. й дипломатичний розголос польсько-української війни на міжнародній арені, Начальний командант УГА Михайло Омелянович-Павленко згадував так: «Начальна Команда, заангажовуючись у можливу операцію, зважила всі „за” й „проти”. Зогляду на революційні умови, вона надала військовій нараді характер *державної* (письмівка в оригіналі. – І. М.) (присутність політичних й організаційних чинників), бо ми, нехай буде це нам дозволено тут сказати, не тільки техніки, але й патріоти. У міру сил зважено, розраховано й поставлено певні домагання, яких – на жаль – не виконано»⁶².

⁵⁹ Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. 636. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 9, 11, 17, 20, 23, 29; ДАІФО. Ф. 636. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 6, 20, 40.

⁶⁰ Zob. Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. Нью-Йорк 1974, с. I–XII.

⁶¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах. Керівник роботи і відповідальний редактор Олександр Карпенко. Т. 4, с. 85 (док. № 58).

⁶² Ген. Омелянович-Павленко старший. Українсько-польська війна 1918–1919. Прага 1929, с. 60.

З-поміж стратегічних документів другої групи, відзначимо ноту УНРади Президентів США В. Вільсону про утворення Української держави на українських землях колишньої Австро-Угорської імперії від 26 жовтня 1918 р. Зокрема у ній вказувалося, що «[...] різні польські політики намагаються обдурити великий політичний світ тим, що вони белендять про необхідність далеко на сході положеної стратегічної границі, або покликають ся на їхню мниму культурну роботу на українській граничній області, – все докази, що відбиваються, як від залізної стіни, від паном Президентом поставленої застави, що польська держава може обіймати тільки безперечно польські землі, й ще кожному народови на його території мусить бути признане найповніше право на самоозначення. Оскільки розходиться о мниму культурну роботу Поляків на сході, була це „культурна творчість” плантаторів, з другого боку, лиха господарка скорумпованого польського урядництва [...]»⁶³.

Отже, альфою і омегою для західних українців є, згідно з цим першим знам зовнішньополітичним документом, власна державність, яка стоїть у прямій залежності від конфронтації з поляками. Згодом, у грудні 1921 р., своєрідним «муром», який захищав би західноукраїнську державність, зокрема «самостійну східногалицьку державу», вважалася й далі власна армія. Про це, між іншим, зауважувалося в урядовому рефераті військової канцелярії Диктатора Є. Петрушевича⁶⁴. Додатковим, украй важливим елементом стратегічної культури, могло б бути й апелювання до історії та традицій українського державотворення. Так 10 березня 1923 р. Міжпартійна рада українських політичних партій звернулася до урядів країн Антанти з вимогою негайного визнання незалежності Східної Галичини, вказуючи на її історичну належність до Старокиївської держави⁶⁵. І хоча своєрідний фініш українських вимог засвідчила ухвала ПМК від 14 березня 1923 р. щодо Східної Галичини, УНРада заявила, що «український народ на ці безprawства ніколи не погодиться [...] в обороні своєї державности не понехає безоглядної боротьби. За цю боротьбу паде відповідальність на держави Антанти»⁶⁶. Цю заяву можна вважати й прикладом ймовірної стратегії українців у часи польської займанщини на міжвоєнній Галичині.

Насправді, як бачимо з вище наведених прикладів, про повноцінну стратегічну культуру, тогочасним українським елітам, вочевидь, не йшлося. Почасти зрозуміти таку особливість політичної культури західних українців

⁶³ *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах.* Т. 5, Кн. 1, с. 22–23 (док. № 1).

⁶⁴ *Ibidem*, Т. 5, Кн. 2, с. 905–915 (док. № 268).

⁶⁵ *Ibidem*, Т. 5, Кн. 3, с. 626 (док. № 158).

⁶⁶ *Ibidem*, с. 681 (док. № 173).

у 1918–1923 рр. дозволяє уже згаданий нами поділ на культури «спільноти торговців» і «спільноти вояків». І хоча цей поділ не є цілком адекватним щодо досліджуваної етнополітичної сфери, він точно визначає ту ймовірну стратегічну культуру українців як культуру «спільноти торговців» (зокрема згадана у цьому розділі ідея Галицької держави як Швейцарії Сходу), яка мусила б зацікавити передусім зовнішніх партнерів. Натомість культура «спільноти вояків» тут не була характерною, оскільки, з точки зору українців, вони не зазіхали на чужі держави, не ескалювали воєнно-політичний конфлікт, переносячи його на інший терен, а лише боронили власну землю і власну державу.

Відтак пояснити фактичну відсутність стратегічної культури ЗУНР–ЗОУНР почасти можуть рядки з відозви Начальної Команди УВО у листопаді 1928 р.: *«Вчитайтесь в історію передвоєнних часів; наші батьки явно й славно виступали проти військового виховання. Нас виховували на пацифістів, яких ціллю було заняти посади в державі ворога. Нас не вчили ненавидіти чужу владу та змагати до своєї, але виховували нас на вірну підпору займантицької влади. Наші батьки, самі, з ярма висвободитися не хотіли, бо його навіть не відчували, а молоді не навчили, як до волі змагати. І тому заскочили нас події, що самі несли нам свободу»*⁶⁷.

Цілком зрозуміло, що з низки об'єктивних причин, якими загалом не можна виправдати короткотривалість західноукраїнської державности у її різних формах 1918–1923 рр., не можливо повною мірою спроектувати, з огляду на потенціал ЗУНР–ЗОУНР, імовірну стратегію національної безпеки. Однак слід визнати, що зокрема сила (міць, потенціал, вплив, напруга, ослаблення) матимуть і далі визначальне значення для розуміння потенціалу Галичини доби Української революції 1914–1923 рр., зокрема його позитивних і негативних сторін.

ABSTRACT

THERE WAS A STRATEGY FOR THE NATIONAL SECURITY OF THE WEST-UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (WESTERN PART OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC)?

Despite its historical and political short duration, the Western Ukrainian statehood of 1918–1923 had a certain potential, which can be outlined in two ways: formal force and actual powerlessness. Therefore, modeling the potential of West-Ukrainian

⁶⁷ У Великий день, [w:] „Сурма. Орган Української Військової Організації” 1928, Листопад, с. 1.

People's Republic (3YHP, ZUNR) – Western Part of the Ukrainian People's Republic (3OYHP, ZOUNR) based on modern theories and proposals of politics and geopoliticians, is an important factor in studying all the positives and negatives of the studied ethnopolitical sphere, because they show its security and geostrategic components. The article concludes that the study of the potential of Western Ukrainian statehood in 1918–1923 shows the scientific and methodological complexity of the possibilities of designing a national security strategy for the West-Ukrainian People's Republic.

KEY WORDS:

potential, power, national security, West-Ukrainian People's Republic

STRESZCZENIE

CZY ISTNIAŁA STRATEGIA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO ZACHODNIUKRAIŃSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ (ZACHODNIEGO OBWODU UKRAIŃSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ)?

Mimo swojego historycznie i politycznie krótkiego okresu państwowości Zachodnioukraińska Republika Ludowa lat 1918–1923 posiadała pewien potencjał zarysowujący się dwojako: formalna siła i rzeczywista bezsilność. Dlatego modelowanie potencjału Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (3YHP) – zachodniej części Ukraińskiej Republiki Ludowej (3OYHP), opierając się na współczesnych teoriach i propozycjach polityków i geopolityków, jest ważnym czynnikiem w badaniu wszystkich pozytywów i negatywów analizowanych w sferze etnopolitycznej, ponieważ pokazują jej elementy bezpieczeństwa narodowego i cele geostrategiczne. W podsumowaniu artykułu stwierdzono, że badanie potencjału państwowości Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej w latach 1918–1923 wskazuje na naukową i metodologiczną złożoność możliwości projektowania strategii bezpieczeństwa narodowego.

SŁOWA KLUCZOWE:

potencjał, potęga, bezpieczeństwo narodowe, Zachodnioukraińska Republika Ludowa

Автор:

Іван Монолатій – проф. zw., dr hab. nauk o polityce, profesor w Zakładzie Politologii Przykarpackiego Narodowego Uniwersytetu im. Wasyla Stefanyki w Iwano-Frankowsku, Ukraina.

<https://orcid.org/0000-0002-8963-774X>